

Vyspělost ducha totiž předpokládá dějiny a historické vědomí. Historické vědomí se může plně rozvinout jen tehdy, když máme v patrnosti nejen vlastní dějiny, ale také dějiny jiného národa: je toho zapotřebí, abychom mohli vidět své vlastní místo v dějinách. Musíme znát dějiny alespoň jednoho dalšího vyspělého národa, zároveň takového národa, jehož kultura je nám natolik blízká, že může vstupovat do naší a ovlivňovat ji. (...) V tomto vědomí historie se projevuje vyspělost Vergiliova ducha a vyspělost Vergiliovy doby. Jestli totiž vůbec existuje klasické dílo psané moderním evropským jazykem, pak je to *Božská komedie*. Dantova úspornost a přímočarost jazyka – ty jeho šípy neomylně zasahující střed terče – pro mne v mládí znamenaly důležitý korektiv extravagantního stylu alžbětinských, jakubovských a karolinských autorů, které jsem měl v oblibě.

První dantovská lekce tedy zní: velcí mistři jazyka by měli být jeho velkými služebníky.

Druhá dantovská lekce – a to je lekce, kterou nemůže dát žádný jiný básník v žádném jiném jazyce, který znám – spočívá v *rozsahu emocionálního rejstříku*. Snad bychom obrazně mohli hovořit o spektru nebo škále... *Božská komedie* vyjadřuje všechny emoce, od zoufalství zkaženosti až k vizi blaženosti, které je člověk schopen zakusit. Proto *Božská komedie* neustále básníkům připomíná jejich povinnost hledat slova pro nevyjádřitelné, zachycovat i ty emoce, které lidé sotva pociťují, protože pro ně nemají slova. Zároveň jim připomíná, že pustíme-li se za hranice obyčejného vědomí, budeme se moci vrátit a podat svým spoluobčanům zprávu o našem hledání jenom tehdy, když po celou dobu neztratíme ze zřetele skutečnosti, které oni už poznali.

Tyto dvě věci Dante dokázal a je třeba je chápat ve vzájemné souvislosti, protože jsou neoddelitelné. Poslání básníka učinit nesrozumitelné srozumitelným předpokládá obrovské zdroje jazyka. Tím, že básník rozvíjí jazyk, obohacuje významy slov a ukazuje, co slova mohou dokázat, umožňuje jiným lidem daleko větší rejstřík emocí a vnímání, protože jim dává řeč, v níž lze více vyjádřit. To, co Dante udělal pro rozvoj svého vlastního jazyka – a našeho také, neboť jsme to slovo převzali a poangličtili – lze vyjádřit slovesem *trasumanar*.

Dante je ze všech básníků našeho kontinentu básníkem nejevropštějším. Je nejméně provinciální – avšak tento výrok musíme okamžitě zaštitit prohlášením, že je zároveň velice lokální.

Hegel, G. W. F.: *Estetika I., II.* Přeložil Jan Patočka. Odeon, Praha 1966.

I, 302 V tomto smyslu má Dante v *Božské komedii* mnoho alegorického. Tak například theologie se u něho objevuje splynulá s obrazem jeho milenky Beatrice. Avšak toto zosobnění – a to je na něm krásné – kolísá mezi alegorií ve vlastním smyslu a mezi oslavením milované dívky z jeho mládí.

I, 403 Láska. Druhý cit, který hraje přední úlohu v tom, co znázorňuje romantické umění, je láska.

a) Pojem lásky

Dantův vzestup vyšel od lásky k Beatrice, která se mu pak zduchovala v náboženskou lásku a zároveň s tím se jeho statečnost a smělost povznesla v takovou energii nábožensky uměleckého názoru, která mu dala sílu učinit se světovým soudcem nad lidmi a rozdělit je mezi peklo, očištěc a ráj, což by si jinak netroufal učinit.

II, 266 Nejvšeobecněji lze říci, že situace, která obsahuje konflikt nejpřiměřenější pro epos, je válka. (...) V oboru náboženských eposů stojí proti naší tezi především Dantova *Božská komedie*. Ale i zde je odvozena základní kolize od onoho původního odpadlictví ďáblova od Boha, jenž vede v rámci lidské skutečnosti stálou vnější i vnitřní válku mezi jedním bojujícím proti Bohu, a jedním bohulibým, a zvětňuje se v prokletí, očištění a blaženosti v pekle, očištění a ráji.

II, 291 - vnitřně nejryzejší a nejbohatší dílo a vlastní umělecký epos křesťansky katolického středověku, největší látka a největší báseň je v tomto oboru Dantova *Božská komedie*. Sice ani toto přísně, ba skoro systematicky pravidelné dílo nemůžeme nazvat epepejí v obyčejném smyslu slova, neboť k tomu zde chybí individuálně uzavřené jednání, které se pohybuje na široké základně celku; přesto však právě tento epos vyznačuje se nejpevnějším učením a uzavřeností. Místo zvláštní události je jeho předmětem věčné jednání, absolutní nejvyšší účel, láska boží ve svém nepomíjivém dějství a svých neproměnitelných kruzích: peklo, očištěc, ráj jsou jeho dějiště; živý svět lidského jednání a utrpení, individuálních činů a osudů noří do tohoto neměnného jsoucna. Zde mizí všechny jednotlivé a zvláštní lidské zájmy a účely před absolutní velikostí nejvyššího účelu a cíle všech věcí; přitom však i ta nepomíjivější a nejprchavější součást živoucího světa stojí před námi v úplné epické podobě, zakotvena objektivně ve svém nejhlubším nitru, souzena ve své hodnotě a nehodnosti nejvyšším pojmem, kterým je Bůh. Neboť individua jsou zde navždy zkaměnělá v kovové sochy, zobrazena tak, jak byla

ve svém konání a utrpení, ve svých úmyslech a svých výkonech. Tímto způsobem objímá báseň totalitu neobjektivnějšího života... str. 292

Černý Václav: Dantovský medailón. In: V. Č., Studie ze starší světové literatury. Mladá fronta, Praha 1969, s. 32 n.

Jenomže shrnuje-li svou dobu a svou kulturu klíčovou závěrovou kategorií Lásky (k člověku, k Bohu, pravdě), Dante jménem tohoto imperativu také *soudí*: (...) Božská komedie je netoliko epopéjí lásky, je to také *Soud*. Soud nesmírně vášnivý a nelítostný. Je jím veskrze. (...) Tedy Dante Komedie, zákonodárce lásky k člověku na jedné straně, vykonavatel spravedlnosti na druhé. Milenec člověka a Mstítel jeho i odměnitel v jednom. str. 38

Láska k člověku u Danta není totiž primárním a naivním výlevem jinošského srdce, jakým byl původní a ryze vitální tvar její, láska k pozemské Beatrice; je kategorií kulturní, filosofickou, theologickou, mravní, je příkazem Boha, s jehož vůlí se středověký křesťan Dante bezpodmínečně ztotožnil, je pramenem života, podmínkou i účinkem kultury, je prostě *zákonem*. str. 38-39

Nuže, Dante a nikdo jiný nás nejlíp a nejjasněji poučí, co znamená být v kultuře „nesmrtelný“: znamená prostě být v ní nepřetržitě, stále, věčně přítomný jako její vzor, pokud kultura potrvá a nezahyne vlastní zradou na sobě. str. 41

Preisner, Rio : Kultura bez konce. Atlantis, Brno 1996.

Bylo mnohokrát řečeno, že struktura jeho obrovité básně připomíná architekturu gotické katedrály a výstavby theologické *Summy* Tomáše Aquinského Od „anonymních“ katedrál i od *Summy theologické* se ji však podstatně odlišuje Dantovo úsilí postavit do samého středu dění osobnost básníka samého. Ba dokonce i v samém *Pekle* narážíme na vynikající osobnosti líčené s neskrývanou sympathií, na duše podivuhodně živé, až příliš živé, takže budí soucit a provokují skoro pochybnosti o spravedlnosti nebes. (...) K paradoxu spiritualismu patří, že skutečný obraz *pekla* promítá spíše do světa, v němž spatřuje pouhý aglomerát nepodstatných předmětů, nudných faktů, bezcenný materiál (od Luthera až po německý idealismus a marxismus bude tento svět ztotožňován s peklem), zatímco vše cenné, tvárné, žádoucí spatřuje v říši ducha, již lze nejlépe definovat jako absolutní *absenci* světa. Dantovo *Peklo* se dá chápat jako zvláštní transformace světa viděného očima křesťana, světa, který není proto zcela bezpodstatný, nýbrž naopak překypuje chaotickým, nezkroutným životem (...) Ačkoliv tedy Dantovo *Peklo* je theologicky neobhajitelné, vydává zároveň svědectví o tom, co Auerbach nazval „kreaturním realismem“, o básníkově nespirtuální, křesťanské lásce k stvoření. Tím jsme dospěli, myslím, k nejvlastnějšímu mystériu Dantovy básně: ke kreaturní lásce. (...) Teprve tato kreaturní láska přehodnocuje Dantův spiritualistický egocentrismus, ono zhoubné spění za cesaropapistickým Já (je se staví po bok cesarského Krista) a sklání osobnost básníkovu před mystériem Beatrice. Ona - a nikoli poutník Dante - tvoří neviditelnou osu i viditelný vrchol *Božské komedie*. I na nejvyšším vrcholu svého oslavení zůstává Beatrice paradoxně prostou, plnokrevnou florentskou dívkou. str. 79-80

Velikost Dantovy velepisné lásky není založena v pouhé proměně *erotu* v *caritas* (ač už i to by zajisté stačilo!), nýbrž tuto proměnu samu ještě integruje, řekl bych, prakřesťanským vnořením obou forem lásky do samého středu *hmotného* srdce člověka. ... Milenci Dantovi šlo do poslední chvíle, i ještě i za ni, do prostoru věčnosti, o *stvořenou realitu* Beatrice, nikoli o její symbol, ideu, alegorický pojem.

Šalda, František Xaver: Básnická osobnost Dantova. Borový, Praha 1921.

Světový názor Dantův bývá charakterisován jako scholastický a týmž terminem bývá vystihován i ráz a způsob jeho myšlení, ale ne zcela správně a přesně. Dante prošel ovšem scholastikou a předem thomismem a přijal od nich vědecké vyškolení a vyzbrojení a myšlenkovou gymnastiku, ale vlivu Tomáše Aquinského drží rovnováhu živly novoplatónské, mysticismus tzv. Dionysia Areopagity, františkánská mystika Bonaventury, nová francouzská zbožnost Bernarda z Clairvaux, a v rozhodnou chvíli, na sklonku života i tvorby Dantovy, v státovědě a nauce o statcích o hodnotách zvítězí Augustin: z něho má Dante svůj pojem řádu, jak jest básnický ztělesněn v „Paradiso“. Jsou dantisté, kteří vycití ují v Danta již první překonání scholastiky a první zabočení v jiné, humanisticko-renesanční dráhy myšlenkové, a nejsou úplně v nepravu. 15

...Dantova scholastika nebyla jen jakou takou naukou nebo soustavou vědní, již si vnějškově přisvojil, nýbrž zážitkem, který kladně i záporně podmiňoval jeho tvorbu básnickou...Kladně působila na Danta scholastická metoda vědní, všecko z jednoho principu odvozující, tím, že se vyvinul v *básnického architekta* té vzácné čistoty a ryzosti, která jest možna jen na podkladě jednotícího uzavřeného názoru světového. ...Božská komedie získala tak té jedinečné iluze skutečností, když básník nic neponechává ve stavu domyslu a dohadu, nýbrž všecko

vynáší z šera na světlo rozumového předzvědu, když dává na př. Statiovi rozvinouti celou theorii stínů, *ombre*, a jejich ustrojení i způsobu života posmrtného nebo ďáblem určití na vteřinu přesně, kdy byl rozbořen most, vedoucí v osmém kruhu Pekla přes pátou bolgi do šesté. Pak tento rozbořený most není již ledajaký most; má pro nás větší realnost, než by měl jinak, víme-li, že byl zbořen následkem zemětřesení po smrti Kristově na Golgotě; má svůj životopis, stává se jaksí živou osobou, přestal být věcí nebo dokonce divadelní rekvizitou, již jinak mohl velmi snadno zůstat. 16

Ano i pro poslední soulad mezi vůlí a intelektem, v němž vidím tajemství genia Dantova, pro tu skutečnost, že vůle nešla dále než kam padal světelný kruh intelektu, nebyla asi filosofická disciplinovanost Dantova, jak ji získal studiem scholastiky, lhostejná.. 17

Ale jest právě rozdíl mezi okem a okem; něco jiného jest oko poučené intelektem a věděním a něco jiného oko nepoučené jimi. V tom, čemu říkám zrak básnický a zírání básnické, chci mítí právě jako složku, byť překonanou a podružnou, i vědění a poučení theoretické: neboť mně zaručuje jeho kázeň i sklon objektivační. 17

Nyní, kdy jeho pudy jsou umlčeny, kdy ztichl ruch *vitalis activae* a nad duší jeho se rozklenula bezdná podzimní noc *vitalis contemplativae* s jejími věčnými hodnotami, připodobnil se básník oné Rachel, o níž píše Lea v jeho posledním snu na vrcholu Hory očistcové, k oné Rachel, která sedí pokojně u nohou božích a zírá přímo na pravdu: přestalo být nyní jeho úkolem *ovrare*, pracovat, a stalo se jím *vedere*, viděti a zírati. Nejen svět, ale i rozum – odstoupil od něho ve velikém tichu, které padlo na jeho duši, vidí každý jev životný v jeho osudotvorné zvláštnosti a zákonnosti a váží jej tímto pohledem v jeho posledním, konečné ceně a hodnotě pro společenství a obecnost. 20-21.

...vesmír byl Dantovi ne něco mrtvého, nýbrž společnost oživená řádem, vychovaná v dokonalou civilitas. Tento řád připodobňuje právě vesmír Bohu: *Věci tyto i ostatní – praví básník hned v I. zpěvu Ráje – pojí řád vespolek; a ten je forma, je připodobňuje vesmír Bohu. – E questo e forma, che l'universo a Dia fa simigliante.* 28

Jan Zahradníček (1950)

Nad Dantovým Peklem

**Který to kruh a jaký původ vzlyků
to nedovíáme se od Vergila
když procházíme městem Pekelníků
Ani nám neřeknou, čím jednou byla
ta duše, co se s hadem hnusně spájí
v obludu, již dlaň boží nestvořila
Závratně po mostech, jež přetínají
Pekelné žleby s kalným vřením na dně
provází víra každého, kdo má ji**

**A ani soucit k zrůdnostem, jež snadně
omámí srdce, víru nepřekoná
je jasnozřivá, vidí dál a nad ně**

**Neotřesená čte si ze zákona
že spravedlnost milosrdenství je
milosrdenství spravedlnost koná**

**Toť cesta naše, cesta poezie
než slepí dospějeme v jasný stan té,
jež v blaženosti z vidění jen žije**

v patření tváří v tvář - kde čeká Dante.

